

miam honorum suam consoletur infamiam : nec nisi bonum odit, qui bonus esse non sustinet.) Hæc Abælardus, aliaque contra scelesti hominis fraudes ac fallacias, illud præcipue expendendum, quod « epistolam confictam » scribat : quia non quocunque modo ea composita sycophantia est, sed epistolæ forma et quia sub aliquo nomine merito « conficta » dicitur, non simpliciter scripta : ac fortassis neque Roberto superstitute, neque ipso Goffrido, qui

A decessit anno 1129, sed postea, ut utriusque nominis macula inureretur, quæ in contemptum totius ord. ac publicæ pietatis detrimentum redundaret; nisi flagitiosi hominis mature resecta ac suppressa fuisset fallacia : quam Abælardus merito « contumacem epistolam » vocat, quod cum omnium sermonibus ord. innocentia, fundatorisque sanctitas celebraretur, obstinatione quadam malitiæ, utriusque impudenter obtretractaret.

VITA B. ROBERTI DE ARBRISSELLO

AUCTORE BALDRICO EPISCOPO DOLENSIS

(Ex veteribus mss. Fontis Ebraldi edita Flexiæ an. 1641 et 1647.)

PROLOGUS AUCTORIS.

BALDRICUS, Dei gratia Dolensium sacerdos, licet indignus, ancillæ Christi PETRONILLÆ (1), venerabili monasterii Fontevraldensis abbatissæ, omnibusque ejusdem cœnobii sanctimonialibus sub ejus regimine, salutem.

1. Nequaquam sine (2) te, imo ad erudiendum te, quæ sponsa Dei es, hujusmodi dictum opinor : *Audi, filia, et vide (Ps. xlii, 12)*, etc. Audisti siquidem, et te vera audisti vocem illius abnuntiantis : *Egredere de terra et de cognatione tua (Gen. xii, 1)*. Egressa es de quibuslibet penetibus tuis, lares paternos aufugisti, seductorias carnis illecebras, quæ tibi blandiebantur, abhorruisti, et ad Fontem Ebraldi venisti, ubi fontem uberem, fontem prædicationis, fontem religionis invenisti, et hausisti, dominum videlicet Robertum, nostris temporibus singularem seminiverbum (3), doctorem illustrem et eximium, verbis et operibus admirandum, virum extolendum et imitandum. Hic aliquando sorores interdemonstrata, et in sancta conversatione erudita, populum tuum et domum patris tui oblita prævio Spiritu sancto, domino cooperante Roberto, in abbatissam promotam es, quamvis thalamorum inquietudini prius deservisses. Sanctæ siquidem Ecclesiæ necessitas et utilitas institutiones humanas, nec immerito, frequenter abnubilant. Inaltavit (4) igitur Deus id solum excelsum te, et genti suæ, Paschali papa colaudante (5), præfecit te. Tali nempe (6) gens illa,

gens mendica, gens pupilla, indigebat matre. Tali, inquam, mulieres, accepta pro Deo duntaxat paupertate, sustentandæ erant procuratrice. Tu autem bene feceris, si te totam in earum procuracionem extendideris; si te oneri suscepto, tanquam jumentum immolaveris, si te, velut omnium infirmam autumaveris.

2. Prædictus siquidem Robertus viam patrum nostrorum ingressus est, et, ut creditur, exuta mortalitate, immortalitatis stolam a Deo laureatus adeptus est. Quid autem in hujus recordatione potissimum sit flere, an gaudere, difficile discerni potest, cum flere pro absentia charissimi nostri nos cogat humanitas; et quia pro nobis intercessurus ad aulam Dei nostri evolavit Robertus noster, nos gaudere jubeat securitas. Quia vero nondum alterum horum præcipue faciendum novimus, ad utrumque interim nos extendamus, et in utroque ad hoc usque nos exerceamus, donec de lacrymarum convalle pedetentim eruamur. Defleat igitur et defluat oculus noster, quoniam bonus facundusque doctor et amicus Dei a nobis recessit. Lætetur cor nostrum, quia Robertus noster ab hujus mundi cœnulo exsilio ad incolatum nobis destinatum nos præcessit. Istius conversationem, quoad in terris vixit, quam longe a communi hominum conversatione remota fuit, Mater charissima, parvitati nostræ describendam præcepisti, quatenus litterarum tenori mandaretur, quo utilitati humane fragilitatis olim quoque modo consuleretur. Vestigia siquidem Patrum si scripta repe-

(1) De hæc susse agit Nicquetus l. iv Historiæ Fontevraldensis, cap. 2, censetque antea nuptam fuisse alicui ex antiqua et illustri familia de Chemiliaco, sive Camilliaco, vulgo de Chemille.

(2) Cosnieri editio, sine re.

(3) Ita utraque editio : alias *seminiverbium*.

(4) Aliud ms., ut nos olim monuit Cosnieri, *exaltavit*.

(5) Diplomate dato vii Kal. Maii, indict. xiii, anno 1106. Is pontifex creatus 12 Aug. 1099, obiit 22 Jan. 1118.

(6) Cosnieri editio, *maxime*.

rimus, multo libentius imitatur, quos pro nobis supplicantibus intercessores confidimus. Virgilianum, seu Tullianum stylium hoc nimirum opus ex-peteret. Sarcinam grandem, et gravem imbecillitati nostræ, domina Petronilla, imposuisti; cum me et multa mundi fluctivagi inquietet procella (7), et maxime minoris Britannæ, in qua cum scorpionibus habito, bestialis, geminaque circumvallaverit ferocitas. Denique quomodo coloratam legem scribendi tenebit, quem nulla Sallustianæ situlæ stilla unquam roravit? Rogo, quo ausu temerario, quo ore hiulco Robertum virum sanctum et justum nominabo, multiplici superonustus peccato? Ad ultimum quid dicam? Schedulas mihi quasdam dedisti, quæ prope nihil de domino Roberto continebant, præterquam quod ipsum de Britannis nostris oriundum referebant.

3. Tamen cum recordor quod Deus etiam immeritis suam præstat gratiam me audisse; et bruto animali, asellæ videlicet, humanæ linguæ officium opificem summum ad horam præstitisse recolo me legisse; non ambigo quin ille qui linguas infantium facit disertas, illam mihi (8), non pro meis, sed pro sæpe nominandi Roberti meritis inspiret facundiam, qui, et si voluerit, per plumbeam fistulam meam aquam limpidissimam ætati successuræ profuturam diffundat. Attentabo igitur, sorores sanctissimæ, vestris orationibus, quibus me specialiter commendo, coadjutus, de magistro nostro, pro quo continuo suspiratis, modicum quid dicere, sed vereor, ne errabundus viator in via deficiam. Quo in studio si quid bene dixerò, dono Dei, quæso, deputate; si secus, quod pertimesco, vel ætati nostræ decrepitæ, vel manui tremulæ, vel meæ socordiæ, seu conversationi meæ in peccatis inveteratæ tandem imputate. Mementote tamen omnes homines, præter unum, peccatis obnoxios vixisse. Valet.

CAPUT PRIMUM

B. Roberti ortus, studia, archipresbyteratus, publica scientiarum professio, pænitentia.

4. Gratias agamus Domino Deo nostro, qui huc usque non destitit visitare nos, tanquam sol matutinus oriens ex alto (Luc. 1). Nec mirum, cum id ipsum Veritas prædixerit, cum id ipsum ipse Jesus in hæc verba taliter promiserit: *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi* (Matth. xxviii, 20). Si autem nobiscum Deus est, quomodo Emmanuel, quomodo omnium opifex et

A rector inter nos otiosus esset? Quomodo dies sine luce? quomodo ignis absque calore? eritne glacies absque gelu, sol absque splendore? Et quoniam nunquam et nusquam Deus esse potest otiosus; diebus tamen nostris coram nobis operatus est manifestius, dum venerabilem Robertum de Arbrissello mundo dedit speculum, suffocatorem vitiorum, propagatorem et educatorem virtutum, omnium desolataram et erronearum personarum solamen et præambulium. Iste siquidem Robertus solis orientalis radius, lucifer irreverberatus, prædicator potestativus, occidentalem orbis plagam irradiavit, et ignorantia tenebras ore potestativo defuscavit.

5. Hujus admirabilem inter mortales conversationem ego Baldricus Dolensium metropolitanus (9), licet indignus, sanctimonialium Fontebraldensium voluntatibus acquiescens, stylo, quamvis impolito, mandandam promulgandamque suscepi, quatenus sæculis futuris exemplorum illius odor redoleat, et scholæ Christianæ doctrina ejus proficiat. Pluris enim quælibet rerum gestarum historia materies erit quam lectionis series commendabit. Supersunt plurima de Roberto, calamo celebriori referenda, quibus mea multum obest imperitia; obest etiam, quæ ingenium meum obtundit, ætas annosa, et in oblivionem versa senectus æmula. Non igitur doctrinæ litteratoriæ suffulsi adminiculis hoc opus aggredior, quoniam duntaxat in Domino confido. Sanctus igitur Spiritus obediitioni meæ adminiculetur, et domini Roberti mihi sanctitudo suffragetur. Amen.

6. De venerabili responsurus Roberto, Spiritum sanctum suggestorem veritatis imploro, quatenus quæ huic rei digna sunt subministret, sine cujus adjutorio ipsa dialecticorum loquacitas muta est, ipsa philosophorum excogitatio obtusa est. Ut igitur ipsius historiæ fundamentum altius revolvamus, qua patria, quibus parentibus processerit, et quibus temporibus effloerit, succincte tractemus, ut de singulis veritati testimonium perhibeamus. Non enim aberrare videbimur, si de ipsius origine primitus disceptemus.

7. Fuit igitur beatus, de quo loqui disposuimus, Robertus, Christianæ professionis cohæres et filius, et Britannæ minoris alumnus, quam provinciam decoravit sacerdos, ex pago Rhedonensi (10) oriundus, villæ, quæ vulgo Arbrissellum (11) nuncupatur, indigena et colonus. Pater autem ipsius Damaliochus,

mibi Cosnierus vir perquam sincerus, tum in litteris ad me datis, tum in ipsa B. Roberti Vita, cui ad marginem ex aliis codicibus Fontis Ebraldi variantes lectiones, satis quandoque minutas, addidit, et in exemplari ad nos misso sua manu alias postea observatas, adnotavit. Souchetus vero nullum citat codicem, ex quo eum convincere possit. Citat quidem paulo ante apographum ex codice Rotensi, cujus olim sibi Joannes Picardus copiam fecerit, ubi pro *Abrissello*, legebatur *Abrincello*, quod tamen ipse non sequitur. An ex eodem hauserit quod Cosnierus objicit, minime indicat. Et vero si id assereret, qua-

(7) Al. *turbella*, inquit idem.

(8) Al. *etiam et mihi*, ait idem.

(9) Hunc sibi titulum olim Dolenses in Armorica episcopi vindicarunt, contradicentibus Turonensibus archiepiscopis; multa a variis de utrorumque jure scripta. Dolenses, teste Claudio Roberto, adhuc cruce utuntur prævia in sua diocesi.

(10) De hoc nomine actum supra § 2.

(11) Joannes Baptista Souchetus in observationibus ad c. 11, Vitæ B. Bernardi de Tironio, Cosnierum reprehendit, quod hic verba aliqua expunxerit, ac deinceps multa mala fide præciderit. Visus est

mater vero Orghendis (12) nominabatur. Ipse denique Robertus ab ipsa pueritia, maturis moribus inolescere cœpit; nec enim, ut assolet, juvenis ætatis illius sequebatur lasciviam; sed nitidam, prout poterat, amplexabatur castimoniam, et intrinsecus diligebat munditiam. Fugientes litteras per orbem persequi videbatur, quoniam ab annis infantilibus, litterarum studiis, quas assequi non poterat, fuerat deputatus. Perambulabat regiones et provinciâs irrequietus, et in litterarum studiis non poterat non esse sollicitus. Et quoniam Francia tum florebat in scholaribus emolumentis copiosior, fines paternos, tanquam exsul et fugitivus, exivit, Franciam adiit, et urbem, quæ Parisius (13) dicitur, intravit, litterarum disciplinam, quam unice sibi postalaverat, pro voto commodam reperit, ibique assiduus lector insidere cœpit. Illis exercitiis totus desudabat, nec ob id conversationis approbatæ observantiam prætermittebat. Inter conscholares quamdam modificatæ severitatis majestatem prætendebat, et quod de se futurum erat, id quibusdam indicis evidenter significabat. Tunc temporis rex Philippus (14), regis Henrici filius, Francorum colonias regebat, et Gregorius septimus (15) urbis Romæ papatum tenebat. Hæc ideirco diximus, ut quibus temporibus Robertus excreverit et studuerit, patenter insinuaverimus. Reddebat etenim scholasticis, quod scholasticorum erat, nec propterea se Dei servitio minus coaptabat. Auspicabantur de eo jam aliquid, qui eum noverrant, quoniam intuebantur in eo magnum quiddam.

8. Urbs interea Redonis (16) suo destituta patrono (17), ad Deum reconversa, præmissis precibus, Silvestrum (18) quemdam elegit in episcopum, quæm

ri posset sitne is codex pluribus Fontebraldensibus præferendus, nisi ipsos allegaret codices Fontis Ebraldi, aut plerosque, aut antiquissimos optimæque notæ. Id tamen, quod hic omissum a Cosniero queritur, nihil de sanctitate Roberti derogat, sed solum ad natales ejus pertinet.

(12) Nicqueto est *Orghendis* vel *Oruandis* lib. 1, c. 3, ubi ista citat ex Necrologio, sive, ut ibi quidem scribit, Martyrologio Fontis Ebraldi: « Migravit Oruandis, mater domini Roberti, Patris nostri in Non. Febr. » Addit fratrem ei fuisse Fulcodium, seu Fulcoicium, de quo quidem Martyrologium: « Obiit Fulchodius, frater domini Roberti Patris nostri, xvi Kalend. Febr. »

(13) Ita passim mediæ ævi scriptores. Vulgo *Parisios* vocamus, numero multitudinis. Gentis tamen hoc nomen fuit, sed metropoli, quæ olim Lutetia dicebatur, adhæsit. Ita, quod alibi sæpe monuimus, Samarobriva, aut rectius Samarobriga Ambianorum, nunc Ambiani vel Ambianum appellatur: Nemetocenna Atrebatium populi caput, nunc Atrebatum, aliæque passim urbes.

(14) Philippus I Galliarum rex, Henrico I patri anno 1060 successit, obiitque anno demum 1108, mense Julio.

(15) Obiit S. Gregorius VII anno 1086, creatus 1076, colitur 25 Maii.

(16) Est civitas Redonum, sive Rhedonum, Gallicæ *Rennes* dicta, in mediutillio ducatus Britanniarum Armoricarum, ut tradit Claudius Robertus, ad Vicenoniam sita annem, qui et Vidiana quibusdam appellatus

A et morum sinceritas, suaque commendabat nobilitas: qui, prout erat sanguine generosus, generosior erat et meritis, et licet non multum litteratus, litteratos tamen inhianter complexabatur. Spiritualis siquidem in eo vigeat disciplina, ut quod ei sanguis et caro non inspiraverant, divina ei luculenter distillaret doctrina. Convocabat igitur aliunde, si quos poterat, litteratos; quod hominum genus Britannia tunc habebat rarissimum. Relatum est sciscitanti de Roberto, et de ejus severitate et studio, et dixerunt: « De quo loquimur, Robertus, domine, tuus naturalis est, nam et Redonensis est tuisque institutionibus satis accommodus; liberalibus siquidem disciplinis apprime eruditus est, corpore vegetus, et morum honestate compositus. » Erectione præparata venerandus pontifex dirigit Parisius, et accersitum taliter alloquitur: « Vides, inquit, frater charissime, quomodo sancta Redonensis Ecclesia mater tua sine regimine vacillat, hoc præsertim tempore, cum me pene laicum ei contigerit præesse. Esto igitur, quæso, in responsis ecclesiasticis noster interpret, audiam te, et loqueris in me. Poteris procul dubio Dei populo prodesse, si zelum Dei habens, volueris nobiscum aliquantulum militare. »

9. Annuit Robertus loquentis obsecrationibus, et jam sollicitè occupabatur ecclesiasticis occupationibus et necessitatibus. In omnibus agendis Deum ante oculos habebat, in nullo desidiosus erat, turpis lucri a se cupiditatem extricabat, et in singulis legaliter sibimet imperabat. Episcopo suo per omnia fideliter patrocinabatur; nam et ejus patrocinium episcopos, licet patronus, non dedignabatur. Quatuor igitur annis apud episcopum ita demoratus archiepiscopater (19), pacem inter discordes reformando, Eccl-

reperitur, vulgo nunc Vigeliâna Papirio Masseno teste, Gallicè *la Villaine*.

(17) Hic apud Claudium Robertum Mainus, vel *Maino* appellatur, vulgo *Meen*.

(18) Silvester de la Guerche nuncupatur ab Alberto Magno de Morlaix, diciturque arma contra Conanum Britanniarum ducem gessisse, atque ejus dein cancellarius existisse, anno 1071, episcopus creatus, mortuus 1095. Sed hoc non satis cum Vita convenit B. Roberti, qui mortuo Silvestro ivisse Andegavos dicitur, biennio delicatis pannis loricam, qua ad carnem induebatur, texisse, deinde in eremum recessisse, duro vestitu, etiam extrinsecus, abstinentiæque se macerasse, adventantes ad se turbas erudisse, socios aggregasse, hisque commemoratis ista subnectuntur n. 14: « Contigit, in illis diebus, ut Romanus pontifex Urbanus secundus, urgente temporis necessitate, in Gallias devenerit, » etc. Atqui in Galliam venit Urbanus anno 1095, et quidem mediâ ætate. Consequens ergo videtur Silvestrum aliquot annis prius obiisse, si quidem Baldricus cuncta, quo gesta sunt ordine, narrat. Et Claudius Robertus quidem in syllabo abbatiarum Galliarum, verbo *Rotæ*, scribit probatum ab Urbano II anno 1096, ut primus Rotæ abbas esset, quam exererat, Reginaldo Credeonii domino impensas ac possessiones ad fundationem conferente. Id porro non accidit ante recessum ad eremum, cum duos ipsos annos Andegavi esset commemoratus.

(19) Nicquetus præterea officialem et vicarium episcopi ait fuisse.

sias ab infami laicorum ancillatu liberando, incestas sacerdotum et laicorum copulationes dirimendo, Simoniam penitus abhorrebat, omnibusque vitis vililiter resistebat.

10. Elapso bis biennio reverendus pontifex gravi corporis tactus molestia hominem exiit, et, ut creditur, ad astra recessit, et Robertus inter orphanos orphanus solus remansit, solus, inquam, quia probis ejus actibus ipsi fratres invadebant, quorum invidentia jam ei odium pepererat. Decevit igitur secum invidiæ cedere, et juxta Magistri sui vocem, de civitate in civitatem fugere (*Matth.* x, 23): nolebat etenim cuilibet esse in scandalum, quod non ignorabat grande et grave piaculum. Venit igitur Andegavum, ibique scholaribus incubuit studiis (20): nec propterea tepebat a religione, siquidem divinæ post lectionem assistebat philosophiæ; vitabat otiosus esse, nunc orationi, nunc vero lectioni deditus. Destinans itaque carnis illecebris austerius dominari, subtus ad carnem indutus est lorica: qua veste duobus usus est annis, antequam ad eremum processerit. Ad eremum quippe postea processit, seque totum contemplationi dedicavit. In biennio autem, quo illa ferruginea veste carnem domabat, delicatis desuper tegebatur pannis, oculis et favori hominum se occultans, conspectui vero Dei se duntaxat manifestans. Favorales siquidem in omni vita sua despexit nugas, et quasi venenum, omne blandiloquium aspernatus est. Cibis interdum raris et vilibus utebatur, et interdum vigiliis occupabatur.

CAPUT II.

B. Roberti in eremo austera vita, multi conversi, abbatiae de Rota fundatio, apostolici concionatoris præclare obitum munus.

11. Dies affuit, quo ad eremum diu concupitam, ascito sibi quodam presbytero, mundo renuntians, convolvit, divertit in silvam (21), hominum aspernatus collegium, factus contubernalis bestiarum. Ibi quantis inhumanitatibus in se totus sævierit, quot et quantis crucibus se ipse mactaverit, quam diris concussionibus sese extenuaverit, quis digne recenset? Nam præter ea qua extrinseca videbantur, uti pilis porcorum cilicium induere, barbam, sine aqua radere, lectisternium præter humum vix nosse, vinum omnino cibosque lautos et saginatos nescire, somnum permodicum, naturali fragilitate compellente, raro capere; quidam intrinsecus in eo erat conflictus, quidam mentis rugitus, quidam penetrantium singultus, quem autumare posses crudelem

(20) Tradunt Nicquetus l. 1, c. 5, et Albertus Magnus de Morlaix, Marbodum archidiaconum Andegavensem, qui deinde Redonensis episcopus factus, scholas Andegavi, instar academiæ, erexisse. Vir doctus fuit Marbodus, scripsitque nonnullas sanctorum Vitas, ut alibi diximus; successit demum Silvestro in Redonensem episcopatum.

(21) Saltum Credoniensem vocant: Gallice *la forêt de Craon*, a Credonio oppido provinciæ Andegavensis. Excisa tamen est magna pars illius silvæ.

et impium cui nullum incidere poterat terminale remedium, quem multi susurrabant imbecillitati luteæ esse impossibilem et nimium. Litigabat enim ejulatu incomparabili cum Deo, et totum se volebat pro sacrificio. Omnibus mitis et modestus, sibi soli tantum inimicabatur, obstinatus et iniquus.

12. Turbis adventantium (multæ siquidem turbæ visendi gratia ad eum adventabant) jucundus erat et alacer, affabilis et discretus, in ambiguis consultus, in responsis promptus. Redolebat in eo quodammodo odor divinæ facundia, nam rarus erat similis eloquentiæ. Unde factum est ut eo audito multi corda sua percuterent, suisque pravis conversationibus abrenuntiarent. Alii domum suam revertebantur, prædicationibus ejus meliorati, alii secum demorari cupiebant, ejusque famulatu deservire, et irremoti consodales ei adhærere rogabant. Hujusmodi frequentias ultroneus aufugeret, et solus delitesceret, nisi propterea culpam metueret incurrere. Legerat enim: *Qui audit, dicat, veni* (*Apoc.* xii, 17). Incumbebat igitur talentum sibi commissum distribuere, quod Dominus a nuptiis veniens exigeret cum fœnore. Visum itaque est illi multos debere colligere, ipsisque dare manducare, ne forte deficerent in via, quidam enim ex iis de longinquo venerant. Vocati autem sunt collecti illi, regulares, qui more primitivæ Ecclesiæ vivere satagebant regulariter. Factum est igitur examen illud advolans de mundi lenocinio eanonicorum congregatio (22). Præerat eis Robertus docens eos mellifico more apis prudentissimæ. Edificarunt itaque commune domicilium, et complexabantur diligenter monitoriis magisterium.

13. Contigit in illis diebus ut Romanus pontifex Urbanus secundus, urgente temporis necessitate, in Gallias deveniret, et ad Andegavos declinaverit. Audivit de Roberto; non enim abscondi debebat tanta lucerna sub modio. Accersiri eum mandavit, ejusque colloquium desideranter cupivit. Celebrare ibi habuit solemne cujusdam ecclesiæ (23) dedicationem, ad quam confluisse putares totam orbis amplitudinem. In tanto conventu Robertum loqui præcipit:

Et non insolitis mandat sermonibus uti.

14. Locutus est ergo luculenter ad populum: cujus verba valde domino papæ complacuerunt Intellexit etenim quod Spiritus sanctus os ejus aperuerit. Imperat denique, et injungit ei prædicationis officium, et aliquantulum renitenti ei talis obedientiæ commendat ministerium. Secun-

(22) S. Mariæ de Rota, sive de Bosco, estque canonicorum regularium ordinis S. Augustini, de ejus fundatione jam dictum ad caput præcedens, not. 18. Nicquetus scribit distare Andegavo 15 leucis.

(23) S. Nicolai hæc ecclesia est apud Andegavos, ordinis S. Benedicti, ab Urbano II dedicata 10 Febr. anno 1096, ut scribunt Claudius Robertus et Nicquetus; hic l. 1, c. 9, plures enumerat ecclesias ab eodem pontifice in Gallia dedicatas.

dum a se eum statuit Dei seminiverbum (24): utque A ubique discurrat, adhortatur ad hujusmodi studium.

15. Hinc ex tunc summi pontificis legationi curiosus cœpit insistere, et finitimorum episcopatum regiones perambulare. Honorabatur ab omnibus, quoniam et honorandus erat, nam et gratia Dei evidenter cum illo ambulabat. Nec erat sermo illius sterilis, nec otiosus, quem commendabat laudabilis et verborum et operum comitatus. Quod prædica- bat, complebat operibus, ne forte cum aliis prædica- ret, nec operaretur, ipse statim reprobus haberetur. Adhærebat ei tanta convenarum multitudo ut pene canonicorum numerus reputaretur pro nimio. Mox enim numerus numerum excederet, si saltem par- tem decimam supplicantium canonicis aggregaret. Ipse tamen ampli pectoris, nulli deesse voluisset, si fratrum voluntas et ordo permisisset. Cogitavit igitur ab eis discedere. Considerabat autem quomo- do id absque eorum molestia posset implere. In præ- sentia pontificis Andegavensis (25), in cujus diœcesi morabantur canonici, ventum est, et juxta rei consi- derationem, et domini papæ jussionem, ex episcopi consilio, et ex clericorum permissione, Robertus li- bere discessit, ut liberius prædicationi vacaret, et expeditus quocunque et quibuscunque posset profi- ceret.

CAPUT III

B. Roberti prædicatione, conventus Fontis Ebraldi constructio, aliorumque; institutio ordinis, ac re- gimen.

16. Non sine communibus lacrymis avulsus a canonicis regiones et provincias cœpit perambula- re, et prius paucis associatus asseclis, per plateas et compita semen verbi Dei passim seminare. In modico, sexus utriusque plures adjuncti sunt ei, quia neminem, cui Deus aspirasset, audebat repe- lere. Ipse adhuc non habebat ubi caput reclinaret, nisi quem necessitas coegisset. Postquam a canoni- cis discesserat, noluerat adhuc locum quemlibet eligere, ut liber, et sine baculo, et sine pera, posset procedere. Videns autem subsequendum multitudi- nem dilatari, ne aliquid ageretur inconsulto, quoniam mulieres cum hominibus (26) oportebat habi- tare, ubi possent sine scandalorum scrupulositate conversari et vivere, deliberavit perquirere, et si D quod desertum contigisset reperire. Locus erat in- cultus et squalidus, spinetis obsitus et vepribus, ab antiquo (27) Fons Ebraldi nuncupatus, ab homi-

num cohabitatione sequestratus, a Condatensi (28) autem cella quasi duobus distabat milliariis, diœcesi adjacens Pictavensi. Silvulam hanc, sive dumetum, in quo Dei nova familia et novus exercitus habitaret et laboraret, elegit, et dono a quibusdam possesso- ribus (29) accepit, et promiscuos Christianitatis ti- rones illuc induxit.

17. Fecerunt autem ibi pro tempore quadam tu- guriola, quæ duntaxat eos tuerentur ab intempestiva aeris ingruentia. Oratorium etiam ibi quodlibet con- struxerant, in quo Deus invocaretur, et hospitaretur in medio castrorum suorum. Castrenses illi cum Deo suo desiderabant singulariter confabulari ejusque colloquio præoptabant recreari. Inde procedebant ad opera, ut de laboribus manuum suarum vivere pos- sent, et nunquam otiosi vivere præsumerent. Mu- lieres tamen ab hominibus segregavit, et inter clau- strum eas velut damnavit, quas orationi deputavit; homines vero laboribus mancipavit. Non sine di- cretione id agere videbatur, quia sexum tenerio- rem et imbecillio-rem commendabat psalmodiæ, et theoriæ; fortio-rem autem applicabat exercitiis vitæ actualis. Laici et clerici mistim ambulabant; ex- cepto quod clerici psallebant, et missas celebrabant, laici laborem spontanei subibant. Omnibus silentium certis temporibus indicebatur. Blande respondere, et non jurare jubebantur, et omnes amore fraterno conglutinabantur. Nulla inter eos amaritudo, nulla invidentia, discordia nulla. Flexo collo, demisso vul- tu incedebant, garrulitatem vitabant, vaniloquium nesciebant. Hæc erat subditorum conventio, erat ea lex, sub qua militabant. Prælatum suum Magistrum tantummodo vocabant, nam neque dominus, neque abbas vocitari volebat.

18. Longo tempore non jumento cuilibet insedit, nec vinum, nec cibos saporosos gustavit. Ipse sem- per nudis pedibus incedebat, et tunicas et saccum asperiores induebat, quousque consilio sacerdotum, corpore jam fatiscente, calceatus jumentum ascen- dit, et corpusculo parumper indulsit, non ut delecta- retur, sed ut ad laborem quoquo modo confortaretur; curam enim carnis facere cavebat in deside- riis (Rom. XIII). Jejunia sæpe continuavit, orans frequenter pernoctavit, membra sua diuturna mace- ravit inedia, et nulla quemque exasperavit molestia. Hypocrisim a se funditus extirpabat, facie hilaris et jucundus, simplex et blandus in respondendo, co- pius in distribuendo, sibi modicum, fratribus et cari.

(29) Quinam hi fuerint, declarat Petrus Pictaven- sis episc. in Charta data Pictaviæ an. 1106 his ver- bis: « In nostro tempore quidam vir apostolicus, nomine Robertus..... in nostra diœcesi ecclesiam quamdam in honore S. Mariæ Virginis fundavit in loco qui Fons Ebraudi vocatur: quem locum Arembur- gis uxor Widonis, filii Osmundi, et Rivaria filia ejus ad ædificandam prædictam ecclesiam sibi dederunt, adjiacentes terram quatuor bohus excolendam in duobus temporibus. » Agit de hac donatione Nicquetus l. 1, c. 15, et Sammarthani, etc.

(24) Ita in utraque editione. Alii *seminiverbium* legunt.

(25) Gaufridi, de quo Claudius Robertus et Nicquetus.

(26) Id est, cum viris, phrasi Gallica. Ita pau- post, *homines* laboribus mancipavit; et num. 20, *divisi sunt homines a mulieribus*.

(27) Non ergo, ut quidam volunt, ab Ebraldo prædone, quem illic vertit.

(28) In hoc vico (nunc oppido) mortuus S. Marti- nus, ut ad ejus Vitam 11 Novembr. dicitur. Nicquetus Gallicè *Candes* scribit, Chevalier *Cande* vo-

sororibus indulgebat multum. In sermoneinando contra peccatores videbatur invectivus, peccati vero desertores affectu paterno consolabatur : unde accidit ut multi publicani et publicanæ ipsi adhæserint, atque toto posse obedierint. Nullum siquidem remittebat errabundum, sed tandem in sinu suo pœnitentem confovebat collocatum. Sermo ejus non poterat esse non efflcax, quia, ut ita dixerim, omnibus omnia erat ; pœnitentibus lenis, austerus vitiosis, lugentibus blandus et facilis, virga irreverentium, baculus senum et vacillantium, pectore gemebundus, oculo madidus, consilio serenus. Hunc profecto dixerim, habitaculum Jesu Christi, templum et organum Spiritus sancti, responsalem et vicarium Altissimi.

19. Ipsius delibutum sermonibus, intantum peccatis abrenuntiantium crevit examen, ut numerus pene fuerit innumerus : quos allo nolebat censeri vocabulo, nisi pauperes Christi. Multi confluebant homines cujuslibet conditionis ; conveniebant mulieres, pauperes et nobiles, viduæ et virgines, senes et adolescentes, meretrices et masculorum aspernatrices. Nec jam innumeram copiositatem præparata capiebant tuguriola, imo capacioribus tirunculi Christi indigebant mansionibus. Cui omnia suppeditavit stipendia, qui filios Israel in deserto sua saporifera pavit affluentia. Hanc quoque suam familiolam inopem et mendicam, et in his cibario suo sustentavit fructetis, cum ibi necdum araverint, necdum severint, necdum messuerint. Inspiravit etenim Deus omnium omnibus indigenis circum habitantibus, quatenus quotidianum eis miserint edulium, quotidianum eis præparaverint epulum, necdum quidem sine Deo poterat fieri, qui continuabat circumstitis colonis voluntatem panes dirigendi. Cum gratiarum actione suscipiebatur quidquid erat, et gratiarum actione laudabatur Deus cum quid deerat. In neutram partem ingrati esse volebant, quia de præsentibus gratias gaudenter actitabant, futura certiores et spe robusti exspectabant, sumebant copiam, et sine murmure sustinebant inopiam, in utroque vero benedictus Deus. Ad cibos exquirendos exhibit Robertus, mater apis, apis prudentissima, et cum omnibus confabulabatur, et Dei familiæ non jam solum mittebantur pulmentaria, sed ad nuditatem suam protegendam indumentorum quælibet donaria, et habitationes construendas largiebantur munera. Omnibus una voluntas, omnibus indeficiens facultas, mittentium augmentari videbatur pecunia, cum

(30) Multos enumerat Nicquetus l. 1, c. 22, viros ac feminas, etiam principes, qui possessiones donaque varia monasterio Fontis Ebraldi contulerunt. Quædam ita loquitur in Chartulario monasterii : Ego Solicia Rainfredis, filia Petri Achardi, habitum religionis monachorum accipere cupiens domo Roberti et monialibus Fontis Ebraudi, ibi sub regulari disciplina congregatis, me primam et alodium meum de Polineio dono et in æternum concedo. Quæ verba ita interpretatur Nicquetus, quasi ipsa puellarum omnium prima se suaque Deo isthic consecravit : sensus hic esse mihi videtur, quod se pri-

A propter hoc nulla mittentes afficerentur penuria. Adventabant principes et populi, novam Dei familiam pro parcimonia regulari marcidam et pallidam visitaturi. Nec recedebant jejuni, cum ibi verbum ædificationis prius audirent, panemque charitativum pro communiione gustarent.

CAPUT IV.

Varia cœnobîa a B. Roberto ædificata, alia : ejus pietas, miracula, obitus.

20. Jam igitur parietibus oratorii dilatandis et inaltandis instabatur, dabantur sumptus copiosi, offerebantur usus necessarii, claustra et claustra præparabantur ; nec tamen tria vel quatuor tantis mulierum collegiis suffecerunt. Divisi sunt homines a mulieribus, et seorsum, in locis remotioribus, præparatæ sunt eis domus, et domus. Mulieres iterum segregavit sagax magister ab invicem, et rursus per cellas et cuneos distinxit eas, catervatim collocavit illos et illas, quoniam alteruter numerus in simplicitatem extendebatur. In claustro majori plusquam trecentas insimul locavit : alias vel centenas, vel sexagenas, vel per alterius quantitatis turmas commendavit, alibi plus, alibi minus ; nec non et homines per discretos delegavit manipulos.

21. Operariis autem assistere nec volebat, nec poterat, quia nationibus multis prædicare habebat. Constituit igitur ex sororibus unam responsis et operibus assistricam et magistram, Hersendis nomine, quæ, spreta sua qua prælucebat nobilitate, choris seminarum adhæserat, imo prior conversa fuerat. Vivebat autem Hersendis et magnæ religionis et magni pariter consilii. Huic autem Hersendi conjunxit et Petronillam procurationis mansionariæ gnaram, quam ipse Robertus postea elegit in abbatissam ; nam Hersendis jam ad superos recesserat. Has itaque duas feminas quoniam cognoverat prudentes et industrias et magnæ cautelæ personas, aliis, ut dictum est præfecerat sororibus. De his autem hactenus. Dominus vero Robertus nunquam vel a prædicatione, vel ab oratione quibuslibet occasiunculis avulsus est, sed strenuitati totus deditus, finitimas et longinquas circumcursabat regiones. Erat autem acceptus regibus, episcopis, et principibus, clericis, et quibuslibet popularibus.

22. Mittebant in pauperrimi Fontebraldensis cœnobii gazophilacium reges et consules larga donaria (30). Dabant principes, et pene omnes, quæ videbantur necessaria. Alii sua dabant prædia, et singuli

num, deinde sua donet. Recte autem observat idem scriptor, duas ob causas præcipue impulsos a Deo homines, ut luculentis largitionibus necessaria Fontebraldensi congregationi suppeditarent ; prima erat, quod hæc ita large subveniret pauperibus et infirmis ; nam id genus misericordiæ plerumque Deus omnium rerum copia muneratur, secunda, quod illic eximia vigeret pietas morumque innocentia, ut proinde omnes expeterent secum merita ac fructum tam exquisitæ virtutis, quoad fieri posset, participari.

quæcunque delegissent stipendia. Unde factum est quatenus in brevi locus ille excreverit in domibus et oratoriis, in familiari etiam supellectili. Porro de his quæ mittebantur, cleemosynam faciebant copiosam; suscipiebant pauperes, ac debiles non repellebant; nec incestas, nec pellices refutabant, leprosos, nec impotentes. Leprosis etenim et suas mansiunculas, et monachalia claustra construxit, et unde singuli alerentur magister Robertus instituit: et persæpe, quoad vixit, tales ipse per se humillime visitavit. Miasarum celebrationibus cum tota devotione singultuosus instabat, et, ut ita dixerim, nihil quod irreligionis esset, scienter admittebat. Dominus solus erat, totus anxietatur, quoniam in turba quietus putabatur. Ejus quodlibet colloquium, moralis ædificatio erat; nam quidquid dicebat, Deum sapiebat. Quamvis pluribus indigeret latomis, et cæmentariis, et artificibus diversis, tamen ea cura sibi videbatur postrema, quoniam ejus anima in sancta religione duntaxat erat sollicita. Cujus, putas, calamus Robertum ad unguem explicabit, cujus mens, cujus conscientia, cujus animus Deo semper adhæsit? Cum plus dico de Roberto, magis obstupesco; quoniam abundantius, quid adhuc de ipso dicendum sit, invenio, sed quoniam ad ea quæ dicenda essent nequaquam sufficio, tanquam nihil dixerim, ecce succumbens supersedeo, et arubescens exclamare compellor: Inopem me copia fecit.

23. Ecce de Roberti conversatione prædicanda aliquantisper disputavimus, et licet aliquid videamur, tamen pene nihil diximus, qui quanta familiaritate apud Deum vigerit, exprimere gestimus, sed sufficienter non possumus. Per quem enim diebus nostris copiosiora Deus operatus est miracula? Nonne Robertus evidenter illius imitator claruit, qui dixit: *Spiritus Domini super me, evangelizare pauperibus misit me* (Luc. iv, 18). Iste revera pauperibus evangelizavit, pauperes vocavit, pauperes collegit. Nam si qua mulier ad eum de nobilitate maturavit, illi qui sapit, ibi Nicodemum et Jesum, ibi Cornelium Centurionem et Petrum assimilabat, affluentia siquidem gratiarum Dei omnes allicit, neminem repellit, quia *vult omnes homines salvos fieri* (I Tim. ii, 4). Exprimat quis quid senserit, ego audenter dico Robertum in miraculis copiosum, super dæmones imperiosum, super terrenos principes gloriosum. Quis enim nostri temporis tot languidos curavit, tot leprosos mundavit, tot mortuos suscitavit? Qui de terra est, de terra loquitur, et miracula in corporibus admiratur; qui autem spiritalis est, languidos et leprosos, mortuos quoque convaluisse testatur, quando quilibet animabus languidis et leprosis suscitandis consulit et medetur. Denique (ut omnium pace dixerim) per quem pastorum tot locutus est, tot operatus est Dominus

(51) Id est large.

24. Contemporanei nostri, nos quoque pontifices, et abbates, clerici, et sacerdotes in labores alienos introivimus, et de eorum, quam priores pertulerant, penuria impinguati sumus, et forsitan parum profecimus, et, quod pertimescendum est, fortassis ad improprium nostrum dictum est: *Prodiit quasi ex adipe iniquitas eorum* (Psal. lxxii, 7). Robertus iste, inquam, Robertus omnimode pro Christo pauperatus, exsul a patria, et a propriis cognationibus; turbis, quibus prædicaverat circumseptus, ne illis deesse videretur, in Fontevraldensi solitudine, sine cujuslibet reditus pecunia, multas pauperibus mansiones ædificavit propter Christum. Ibi oratoria construenda curavit; fundamentum primum, primumque lapidem posuit, servos, et ancillas Dei plusquam ad duo, vel circiter ad tria millia, congregavit, per cellas et regiones tanta Christianorum agmina collocavit; unde sustentari potuissent, præparavit; quatenus in tam brevi spatio magnis rebus hoc opus esset difficillimum. Age jam. Quis hunc mendicum, quis hunc indigentem, quis hunc pauperem, non testetur divitem? Dives quidem fuit, cui nihil quod multis sufficeret defuit: dives, inquam, fuit, qui tot et tanta, quæ modo supersuunt, opera non sibi, sed ipsi Deo præparare potuit, qui tot frequentias hominum in desertis cibare potuit. Sed, ut verius loquar, ipse ista non potuit, sed ut facta fuerint, evidenter promeruit. Deus largitor et magister: Robertus dispensator et minister. Alter *δαφνός*; (51) stillabat, alter fideliter stillas dividebat. Quondam amicabilem contentionem inter se visi sunt habuisse, quis eorum plus posset: an ipse præsentando, an ipse distribuendo? Vere Deus Robertum fidelem dederat procuratorem, cui suam commiserat familiam, et augebat pecuniam. Scriptum enim habemus: *Fidelis servus et prudens, quem constituit Dominus super familiam suam* (Matth. xxiv, 45). Quomodo enim sine Deo possent hæc fieri? Fateor, et verum fateor, quia eorum non discordaverunt vota, quorum tam certissime concordarunt opera. Et hæc sunt, si nescis, præter illa quæ fecit B. Robertus miracula, Deum diligere, Deo servire, domini Roberti voluntatibus Deum tam efficaciter respondere, et omnia, quibus indigebant sui satellites, per manum ejus præbere. Noverat ejus fidem, cujus volebat offendere voluntatem. Denique dum vixit, Robertum suum Deus semper extulit, quatenus et sua familia in manu ejus augmentaretur quotidie, et unde singula consummarentur, largiretur assidue.

25. Tempora successere temporibus, nec unquam a pacto, quod cum Deo pepigerat, refrixit Robertus, semper in amore Dei fervidior, semper recens, semper devotior. Annis revolutis et annis, quibusdam indiciis sentit B. Robertus finem suum propinquare, quia membris factiscentibus, corporis scecit destitui viribus. Visitatum et salutatum ire

fratres disposuit, et sorores, et ibat. Confortabat A omnes in Domino, et singulos affabatur ore bene-
volo. Commendabat transitum suum condiscipulis,
et hortabatur ne unquam tepescerent a bonis insti-
tutis.

26. Habitis ad sexum utrumque sermonibus, sa-
cra communione percepta, in consummatione pro-
babili, in hujusmodi videlicet salutationibus, et bonis
exercitationibus se expendens, in valetudine ingra-
vescente, imo Deo suum alumnum invitante, in loco
qui dicitur Ursanum (32), inter manus singultuosi

(32) Rinaldus, Ursonium vocat. Nicquetus Gallice
Orsan.

(33) Hic est Ludovicus VI cognomento Crassus,
qui an. 1108 Philippo patri successit. obiit 1137,

gregis spiritum emisit, et, ut creditur, ad astra re-
cessit, ut ubi perenniter cœli regionarius, sed magis
juxta Apostolum, hæres factus Dei, cohæres autem
Christi (*Rom. VIII, 17*), gaudiis frueretur sempiter-
nis. Opimis autem familiæ Dei, et præcipue ancilla-
rum Christi, corpusculum ejus irroratum lacrymis,
redditum est Fontevraldensi monasterio, et in con-
digno sepultum mausoleo: Ludovico in Francia re-
gnante (33), Paschali urbis Romæ papatum mini-
strante (34), Jesu Christo Domino nostro imperante
per infinita sæcula. Amen.

1 Aug.

(34) De Paschali II actum antea. obiit 22 Jan.
sedis anno XIX.

VITA ALTERA

B. ROBERTI DE ARBRISSELLO

SIVE

EXTREMA CONVERSATIO ET TRANSITUS EJUS

Auctore monacho Fontis Ebraldi, Andrea, ^{Fontevraldensi} ut creditur; ipsius discipulo et confessorio.

CAPUT PRIMUM.

*B. Roberti ægritudo, deliberatio de abbatissæ
electione.*

1. Descripta per Baldricum venerabilem Dolen-
sium metropolitanum, luculento sermone, magistri
Roberti Vita (1); descripta etiam compendiose ejus
recitanda conversatione et morum honestate: libet
(2) etiam sub brevitate ad posteriorum recorda-
tionem revocare, qualiter circa finem vitæ se habue-
rit, qualiterve ex hoc mundo migraverit. Hoc
tamen hujus operis lectori notum facio, quia non
omnia quæ dicenda erant, in hoc tractatu notabo;
sed potius quæ dicenda sunt, breviter signifi-
cabo; nam si cuncta quæ in ultimo vitæ suæ anno
per cum Dominus operari dignatus est, per singula
vellem recitare, fateor quia tanto pressus
pondere, etiam nolens succumberem. Sed quo-
riam ad hæc investiganda, ingenioli mei pene
nulla est scientiola; ipsius de quo locuturus sum,
intercedentibus meritis, Spiritus sancti adsit mihi
gratia.

(1) Aliud ms. *generatione.*

(2) Ms. al. *licet.*

(3) Non placet hæc etymol. Nomen id e Teuton.
lingua, sive Sicambrica, qua Franci veteres usi, for-
matum. De eo in fine Quæstionum Hubertinarum
Joan. Roberti Arnoldus Bocopius noster, qui a Ru,
quod *quietem* significat, et *berti* sive *beart* quod in-

B 2. In primis autem dicendum est quare Robertus
sit vocatus; non enim sine divina dispensatione
tale sortitus est nomen. Dicitur namque Rober-
tus, quasi roboratus, vel robore certus (3). Re
enim vera roboratus erat, quia hunc nimirum
Spiritus sanctus ad bene semper agendum ro-
borabat. Certus etiam robore fidei fuit, et in sancta
religione ad finem usque perseveravit. De quo
non indigne religiosus quidam metri canorus
ait:

Si quæris scilicet, similis non invenietur.

Qualis quantus erat, fructu testante docetur.

3. Hic itaque Robertus, jam plurimos annos inde-
fessus prædicator, non solum adjacentibus, verum
etiam exteris nationibus verba Dei distribuerat, cum
ingravescente corporis ejus infirmitate, aliisque
ægritudinibus pristinis, cepit repente destitui viri-
bus. Denique apud Fontem Ebraldi cogente neces-
sitate infirmitatis, in lecto suo recubans, omnes fra-
tres in eodem loco habitantes ad se vocari præcipit.
Omnibus (4) celeriter congregatis, ait: « Ecce, filii
dole præditum, deducit; ut sit quasi *natura quietus*:
vel a *Rot* sive *Root*, *rubro* quasi *ruber* aut *rufus* di-
catur: vel a *rot*, *turma* aut *ordine*, quasi *indole ad*
militaria contubernia propensus. Alii aliunde dedu-
cunt. Non est saltem Latina vox.

(4) Aliud ms. *quibus.*